

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.8, april 2016

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Henrik Yde

Tilsyn ved dr.theol. h.c. Niels Jørgen Cappelørn

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet

ved Steen Tullberg

Indhold

1 Baggrund

- 1.1 Kirkekamp og censur
- 1.2 Sognebåndets løsning
- 1.3 Ritualdebatten i 1830'erne
- 1.4 Skriftets anledning

2 Indhold

- 2.1 Engelske forhold
- 2.2 Danske forhold
- 2.3 Troens gavnlige virkninger på samfundet
- 2.4 Alterbog og sognebånd
- 2.5 Statskirken som oplysningsanstalt

3 En ny fase i kirkekampen

4 Anvendt litteratur

1 Baggrund

1.1 Kirkekamp og censur

Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet var det afgørende kirkepolitiske skrift fra Grundtvigs hånd i efterdønningerne af den kirkekamp, han havde indledt i 1825 med *Kirkens Gienmæle*. Skriftet fremstiller i alle hovedtræk det syn på kirkelig frihed, som Grundtvig siden fremførte, og regnes for at være hovedværket i dannelsen af det, der senere er blevet kaldt 'den rummelige folkekirke'.

I *Kirkens Gienmæle* havde Grundtvig for første gang formuleret sin såkaldte 'kirkelige

anskuelse', som byggede på hans nyvundne erkendelse af, at grundlaget for kristendommen ikke er at finde i Bibelen, men i det fællesskab, som menigheden til alle tider har haft om trosbekendelsen ved dåben og indstiftelsesordene ved nadveren. *Kirkens Gienmæle* var udformet som en polemik mod professor H.N. Clausen og havde bl.a. det kirkepolitiske sigte at opnå regeringens støtte til Grundtvigs eget 'parti', der opfattede sig selv som de 'gammeldags troende' lutheranere. Grundtvig appellerede i samme åndedrag til øvrigheden om, at det måtte blive lettere at udelukke teologer som Clausen og 'rationalisterne' af statskirken, hvis de gik imod kirkens læregrundlag. I 1825 havde en sådan udelukkelse alvorlige konsekvenser, idet man mistede sine borgerlige rettigheder, hvis man trådte ud af statskirken. Grundtvig bad derfor øvrigheden om et "borgerligt Tolerance-Edict", så en udelukkelse af kirken kunne foregå uden de negative borgerlige følger (Grundtvig 1825, s. VII).

Det gik imidlertid helt anderledes, end Grundtvig havde regnet med. Clausen anlagde nemlig efterfølgende injuriersag mod ham, hvilket blev en af de afgørende grunde til, at Grundtvig nedlagde sit embede i maj 1826. Injuriersagen endte endvidere med en dom til Grundtvig, der medførte livsvarig censur. Ethvert skrift, han herefter ønskede at udgive, skulle igennem forhåndscensur hos den lokale politimester. Denne censur blev først ophævet i 1837 (se indledningen til *Kirkens Gienmæle*, afsnit [4.1](#) og [6](#)).

1.2 Sognebåndets løsning

Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet er altså skrevet i Grundtvigs censurperiode. I denne periode ændrede han syn på den grad af frihed, der bør gælde inden for statskirken. Udviklingen efter *Kirkens Gienmæle* og frem til 1834 kan kort skitses således (jf. Cappelørn 2008, s. 253-255):

I skriftet *Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige* (1826) plæderede Grundtvig for fuld religionsfrihed inden for statskirken. Det udvidede han i årene efter til at omfatte frihed til at kunne forlade statskirken med ret til at danne frimenigheder for dem, der som han selv ville fastholde en kristendom baseret på "de symbolske Bøger" (dvs. især Den apostolske Trosbekendelse og *Den augsburgske Bekendelse*), jf. artiklen "Om Religions-Frihed" (1827) og skriftet *Om den Clausenske Injurie-Sag* (1831). Grundtvig ansøgte om at få lov til at danne sådanne menigheder uden for statskirken, men endte med at få afslag, og i perioden 1832 til 1834 forskød vægten i hans argumentation sig til at gælde 'samvittighedsfrihed' inden for statskirken. I den forbindelse fremsatte han sit forslag om løsning af sognebåndet.

Udtrykket 'sognebånd' var Grundtvigs opfindelse (første gang brugt i "Om Religions-Frihed" fra 1827), og 'sognebåndets løsning' alluderer til stavnsbåndet og dets ophævelse i 1788. Sognebåndet betegner det fra gammel tid bestående forhold, at ethvert medlem af kirken var bundet til sit hjemsogns menighed, og at en præst ikke havde ret til (uden indhentet tilladelse) at benytte en anden sognepræsts kirke til kirkelige handlinger. Det er dette forhold, Grundtvig vil have ophævet og erstattet af borgernes frihed til at søge formel tilknytning til en anden præst end deres egen, især vedrørende dåb, nadver og konfirmation, jf. *Om Daabs-Pagten* (1832a) og *Om Sogne-Baandets Løsning og Hr. Professor Clausen* fra april 1834.

I *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet*, som udkom den 2. juli 1834, har Grundtvig helt opgivet tanken om dannelse af frimenigheder og knytter i stedet forslaget om almindelig sognebåndsløsning sammen med kravet om præsters dogmatiske og liturgiske frihed inden for den danske statskirke.

Bevægelsen i Grundtvigs standpunkt er altså groft sagt denne: først (dvs. i *Kirkens Gienmæle*) vil han have, at H.N. Clausen og konsorter skal forlade statskirken; dernæst forlanger han, at han selv med sine tilhængere skal kunne danne frimenigheder uden for statskirken; og endelig argumenterer han for, at der skal være udstrakt frihed inden for statskirken, så den favner selv store forskelle i dogmatik og liturgisk praksis. Forudsætningen for dette er sognebåndets ophævelse.

1.3 Ritualdebatten i 1830'erne

En vigtig del af konteksten for *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet* er den diskussion om kirkeritualet, der fandt sted i 1830'erne. Ritualdebatten foregik hovedsagelig inden for gejstlighedens kreds og endte, uden at der kom et nyt kirkeritual ud af det. Kirkehistorisk blev debatten imidlertid væsentlig, fordi den blotlagde de nye kirkelige hovedstrømninger, der fremover skulle få betydning i landet (jf. Rasmussen 1999, s. 145).

Forskellige præsters egenhændige revideringer af Kirkeritualet (1685), ikke mindst i nadver- og dåbsformularerne, havde ført til klager fra de såkaldt vakte i begyndelsen af 1830'erne i København. Som talerør for de vakte spillede Grundtvig-disciplen magister Jacob Christian Lindberg en hovedrolle i denne udvikling (jf. Baagø 1958, s. 197-200.). Lindberg rettede bl.a. skytset mod stiftsprovst H.G. Clausen, hvis kontroversielle sakramentforvaltning bl.a. bestod i at forandre i selve dåbsritualet. Han udelod således korstegningen og leddet "nedfaret til Helvede" i trosbekendelsen samt ændrede djævforsagelsen til: "Forsager du Synden og alt Ondt, som er Gud mishageligt?" (jf. Pedersen 1956, s. 97).

I spørgsmålet om præsters ritualfrihed argumenterede Grundtvig for, at præsterne skulle have visse muligheder for at vælge mellem forskellige formularer (i *Om Daabs-Pagten* (1832a) taler han om "dobbelte Formularer", s. 15). 'Samvittighedsfriheden' skulle også gælde præsterne. Men grænsen gik ved væsentlige ændringer af sakramenternes form, og navnlig trak han en klar grænse, når det gjaldt dåbsritualet, som var det egentlige kernepunkt i ritualdebatten. I *Om Daabs-Pagten. I Anledning af S. T. Hr. Stiftsprovst Clausens Barne-Daab og offentlige Erklæring* (1832a) understregede han således, at man ikke som stiftsprovst Clausen kunne forandre dåbspagten uden at ændre hele kirkesamfundet, og hans kritik gik især på Clausens ændring i djævforsagelsen.

Det afgørende for Grundtvig var, at man i djævforsagelsen forsagede "den personlige Fjende og Bagvasker af den *Christne Tro* og den *Christne Kirke*" og ikke bare noget ubestemt kaldet "alt Ondt" (1832a, s. 11). Clausens søn, H.N. Clausen, forsvarede efterfølgende sin far og imødegik Grundtvigs påstand om, at en personlig djævel skulle være en væsentlig del af kristendommen, og at forsagelsen af denne djævel dermed skulle være en væsentlig del af en sand kristen dåb (Rasmussen 1999,

s. 148). Men Grundtvig fastholdt sit synspunkt, således i *Om Sogne-Baadets Løsning og Hr. Professor Clausen*, hvor han påstår, at “*Forsagelsen af Christi Fiende* hører væsenlig med til de Christnes Troskabs-Eed, og at Afskaffelse af den gamle Daabs-Pagt er Ophævelse af det gamle Kirke-Samfund” (1834a, s. 20). Samme opfattelse: at væsentlige forandringer i sakramenternes form og indhold er ensbetydende med en væsentlig forandring af kirken, kommer løbende til udtryk i *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet*, hvor “det Clausenske Parti” (s. 63) også er til behandling.

1.4 Skriftets anledning

Den nærmere kontekst for *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet* var et kancellicirkulære af den 22. april 1834, som åbnede mulighed for en revision af de i statskirken gældende ritualer (jf. Kolderup-Rosenvinge 1838, s. 105 f.). Man udbad sig i den anledning betænkninger fra landets biskopper, hvilket Grundtvig henviser til allerede i forordet (s. V) og i afsnittet “Den herskende Kirke”, hvor han omtaler: “Det Spørgsmaal, Regieringen i dette Øieblik gjør til hele Landets Geistlighed: om og hvorvidt en *Forandring af Ritual og Alter-Bog er raadelig*” (s. 8).

Polariseringen inden for statskirken var taget til, og man frygtede fra regeringshold et egentlig kirkeligt skisma. Da det gamle Kirkeritual heller ikke kunne fås længere og under alle omstændigheder skulle trykkes på ny, besluttede man at iværksætte en ritualrevision. Hovedpersonen i det arbejde, der derefter gik i gang, var J.P. Mynster, som senere på året blev udnævnt til biskop over Sjælland og i 1839 udarbejdede et forslag til en ny forordnet ritual- og alterbog på grundlag af de indkomne betænkninger (jf. Rasmussen 1999, s. 149-153). Grundtvigs skrift var en tidlig reaktion på hele denne proces og de muligheder og faldgruber, den efter hans mening rummede.

2 Indhold

2.1 Engelske forhold

Der findes næppe noget prosaskrift af Grundtvig fra årene lige efter hans store Englandsrejser (1829, 1830 og 1831), der så ofte, direkte og indirekte, inddrager engelske forhold i fremstillingen, som *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet* og er så præget af hans erfaringer fra opholdene i England (påvirkningen er dog også kraftigt tilstede i fx fortalen og indledningen til *Nordens Mythologi* fra 1832). Det er således ikke tilfældigt, at Grundtvig indledningsvis bruger ordet “Establishment” om den danske statskirke (s. 1), eller at han adskillige gange i løbet af skriftet refererer til England og de kirkelige forhold i dette land. De tre somre, som Grundtvig tilbragte i England, har givetvis gjort ham bekendt med den reformproces, der var i gang inden for den anglikanske kirke (Church of England) på dette tidspunkt, og givet ham et spejl for de beslægtede problemer i Danmark.

Opholdene i England havde rettet Grundtvigs fokus i retning af en sammenhæng mellem idé og virkelighed, mellem åndens og håndens verden, mellem det usynlige og det synlige. I forordet beskriver han, hvordan det driftige England lærte ham at sætte pris på den konkrete, levende virkelighed:

Det var, troer jeg, først i England, hvor Fortid og Nutid forunderlig romantisk og dog tillige ganske virkelig mødes, jeg ret lærde at kiende Forskiel paa Skyggerne *med* og *uden* Legeme, og blev derved hardtad ligesaa godt hjemme i den nærværende som i den forbigangne Tid, og lærde, ved Sammenligningen, at tage billigt Hensyn paa det unægtelige Fortrin, det giver baade Ting og Personer at være *virkelig* til, ogsaa udenfor vor Hjerne, en Egenskab, paa hvis Savn al historisk og poetisk Herlighed kun forgiæves stræber at raade Bod (s. V).

Og Grundtvig hævder, at det er den nyvundne realitetssans fra tiden i England, der får ham til nu at betragte den danske statskirke, “som den *virkelig er*” (s. V). Han har indset, at den eksisterende statskirke er en rent ‘borgerlig’, dvs. samfundsmæssig, indretning, som på ingen måde er sammenfaldende med den sande kristne menighed. Den ‘upartiskhed’, Grundtvig påberåber sig i sit skrift, gælder derfor ikke spørgsmålet om, hvad der er sand kristendom, men alene spørgsmålet om den samfundsmæssige ordening af den bestående kirkes forhold.

Læs mere

Det er navnlig Kaj Thaning, der har argumenteret for, at grundstenen til Grundtvigs nye fokus på den samfundsmæssige eller kulturelle side af religionen lagdes i *Nordens Mythologi* fra 1832, hvor han for første gang sondrede skarpt mellem kristen anskuelse og kristen tro. Dermed gjorde Grundtvig den kristelige anskuelse (eller med et nutidigt ord kulturkristendommen), der kunne være fælles for kristne og ikke-kristne, til en af forudsætningerne for Nordens genfødsel (jf. Thaning 1963, s. 489). Grundtvigs skelnen mellem tro og anskuelse går igen i fortalen til første del af *Haandbog i Verdens-Historien* fra 1833, hvor han fastslår, at han efterhånden har lært at skelne “skarpt mellem *Kirke* og *Skole*, *Tro* og *Vidskab*, *Timeligt* og *Evigt*” (Grundtvig 1833, s. VIII).

Den anglikanske kirke var på dette tidspunkt under pres fra både dissenters (dvs. protestanter, der ikke bekendte sig til statskirken) og katolikkers side pga. denne kirkes særstilling i forhold til staten. Krisen var bl.a. en følge af en lovgivning fra 1828, der ophævede de såkaldte korporationslove (Test Acts) fra 1600-tallet og gav dissenters en række borgerlige rettigheder; året efter fulgte en lov om katolsk emancipation, der gjorde det samme for katolikker (jf. Grell 1992, s. 148 f.).

Grundtvig henviser til den engelske krise i det indledende afsnit “Den herskende Kirke” med ordene “Nu, da ‘den høie Kirke’ øiensynlig raver [dvs. vakler]” (s. 5) og taler også senere om “Englands ravende Stats-Kirke” (s. 45). Hans ærinde er at påpege, at truslen mod stabiliteten af det engelske samfund ikke skyldes ‘sekterne’ (kvækere, metodister, presbyterianere), men derimod opstår, “naar *Regieringen tager den herskende Kirkes Parti* og behandler sine bedste Venner som Fiender” (s. 5). I England har man netop taget parti for den anglikanske kirke, men undgået at afskaffe statskirken ved at anvise dissenters og katolikker en plads uden for denne. Grundtvig skriver, at han har beundret den engelske religionsfrihed, men været betænkelig ved “den døde Stil-Stand i Stats-Kirken og den vilde Uorden derudenfor”

(s. 31), som er fulgt med, og han fortsætter:

Først da jeg saae, at Fæderne-Troen ligesaa godt kunde sikkres ved Sogne-Baandets Løsning, som ved Dissenternes Udgang, vandt jeg Rolighed til at sammenligne vor Stats-Kirke, som den for Øieblikket er, med den Engelske (s. 31).

2.2 Danske forhold

I Danmark ser Grundtvig "hele det frygtelige Uveir der trækker op paa Kirke-Himmelen" (s. 8), men her er problemet et andet end i England. I Danmark har man en statskirke, der er domineret af to nogenlunde lige stærke parter, de 'gammeldags troende' og 'rationalisterne'. Ingen af de to parter vil give sig, hvilket er en "anarchisk" (s. 7) tilstand. Løsningen på miseren er ikke at give den ene eller den anden part "Monopol paa Himmerig" (s. 7), men at indføre sognebåndsløsning. På den måde bliver intet kirkesamfund til den "*Kirke-Stat i Borger-Stat*" (s. 2), som ifølge Grundtvig truer i horisonten, fordi gejstligheden har en middelalderlig forestilling om, at den selv er statskirkens sjæl og enhver sektdannelse derfor et problem. Reformationen i 1500-tallet viste ifølge Grundtvig, at 'sekterne' (lutheranerne, de episkopale, calvinisterne) netop ikke bragte "Borger-Stat" i fare, men tværtimod gjorde den selvstændig. Nedbrydningen af de sidste rester af middelalderens kirkestat, som er blevet tilbage hos protestanterne, vil derfor føre til borgerstatens fulde emancipation.

I afsnittet "Den fri Stats-Kirke" bringer han den kirkehistoriske argumentation for kirkelig frihed endnu længere bagud i tid. Forbilledet er her jødernes religiøse samfund på Kristi tid. På det tidspunkt stod farisæerne og saddukæerne side om side som folkets lærere, skønt det ene parti benægtede det, som det andet stod stærkt på (ånd, engle og opstandelse). Netop denne frihed var vilkåret for, at Jesus med sine "*Galilæiske Fiskere*" (s. 36) kunne virke frit i folket for Guds rige, anfører Grundtvig, men tilføjer dog, at denne grad af frihed ikke kan overføres umiddelbart til danske forhold, fordi man også må tage hensyn til "Folkets Udviklings-Trin og andre Omstændigheder" (s. 36).

Et tilbagevendende punkt i Grundtvigs fremstilling af forholdet mellem stat og kirke i Danmark er, at man allerede længe fra myndighedernes side har tolereret en vis frihed og forskellighed inden for statskirken. Det, han forlanger, er i virkeligheden ikke andet, end at man tager konsekvenserne af denne praksis. Den danske regering har det sidste halve århundrede udøvet en tolerance i kirkelige forhold, som modsat den tyske oplysnings tolerance ikke er gået ud over troen i landet. Og som det bedste bevis på denne tolerance fremhæver Grundtvig sig selv:

selv jeg, den erklærede og ei ganske ufarlige Modstander af den Heterodoxe Sect, der under lukt Laag var blevet herskende, selv jeg fik, efter nogle Betænkeligheder, Lov og Leilighed til at gjøre mit Bedste for den, vel efter Loven Orthodoxe, men i Geistlighedens Øine dødskyldige Lutherske Sect (s. 6 f.).

Grundtvig hentyder formentlig her til den kendsgerning, at han, der jo stadig var under censur og var blevet nægtet muligheden af at danne en menighed uden for statskirken, i marts 1832 fik tilladelse til at prædike til aftensang i Frederiks Tyske

Kirke (siden 1901: Christians Kirke) på Christianshavn.

2.3 Troens gavnlige virkninger på samfundet

I afsnittet “Fæderne-Troen” fremhæver Grundtvig, at “*Religjonen* har en *Borgerlig Side*” (s. 10), og han fører historisk bevis for, at når den fædrene tro har været levende, har den haft uomtvistelig positiv indflydelse på samfundslivet. Den fædrene tro er den kristne tro, som gennem tusind år har været til gavn for Danmark, men den er underlagt det samme vilkår som folketroen i oldtidens Grækenland og Rom, og dens aftagende kraft har haft samme negative effekt på samfundslivet som folketroens på oldtidssamfundene.

To gange har den gamle tro triumferet i Danmark, på Saxos og Valdemarernes tid og på reformationstiden, og Grundtvig knytter sit håb til, at den en tredje gang vil kunne live op og sprede velsignelse. Det må derfor være al statsmandskunsts mål “paa alle muelige Maader at fremme den *Troes* Virksomhed, der, efter et Aar-Tusindes umistænkelige Vidnesbyrd, indslutter det Borgerlige Selskabs og Menneske-Udviklingens *eneste velgrundede Haab*” (s. 16). Midlet er sognebåndets løsning, og Grundtvig henviser igen til eksisterende praksis, nemlig:

hvad der i den sidste Menneske-Alder *virkelig* har været Tilfældet, at hverken følge Præsterne sig i deres Lærdom bundne til de Symboliske Bøger, eller ved Ministerialia til Alter-Bogen, men benyttede dem frit, som de trøstede sig til at forsvare efter den *Hellige Skrift* og almindelig Sandhed (s. 17 f.).

Hermed rører Grundtvig ved ritualdebattens kernepunkter, som gjaldt spørgsmålet om dogmatisk og liturgisk frihed. Regeringen, skriver han (med Mynsters kirkeplaner i tankerne), synes at hælde til at give præsterne dogmatisk frihed, men at binde dem liturgisk, og han formoder, at det ville være lettest at vinde gejstligheden for det synspunkt: at binde præsterne til en alterbog, der er let ændret, men ikke indføre sognebåndets løsning. Det ville imidlertid være sørgeligt for alle parter og en dødsdom for “Fæderne-Troen”.

Grundtvig nærer i det hele taget stor ærbødighed for alterbogen (1688) og betragter den sammen med *Danske Lov* (1683) og Kingos salmebog (1699) som “de tre store Mirakler i det Syttende Aarhundrede” (s. 38), der har givet den danske statskirke sit særpræg. Ved siden af sognebåndets løsning regner han en mindre ændring i Kirkeritualet fra samme periode (1685) til de allermest nødvendige friheder, der bør indføres. Det gælder den latinske præsteed, som han vil have ændret til “et *Dansk Løfte* om at forrette Sacramenterne ‘med Indstiftelsens Ord’, og at lære efter den *Hellige Skrift* og at pryde Lærdommen med Tugt og gode Sæder” (s. 49). Hertil kommer, at der bør gives menighederne frihed i deres salmevalg, om ikke andet så i form af “*Tillæg*” (s. 53) til den autoriserede salmebog (1798). Grundtvig beskriver i forlængelse af disse forslag sin egen kirkepolitiske holdning med ordene: “Det er *ikke raske* Frem-Skridt, jeg ønsker, men det er enhver Krebs-Gang [dvs. tilbagegang, forværring], jeg *gruer for*” (s. 53).

2.4 Alterbog og sognebånd

I afsnittet "Alter-Bog og Sogne-Baad" argumenterer Grundtvig for tre påstande: 1) at hvis de 'gammeldags troende' (dvs. "Fæderne-Troens") præster skal være bundet til alterbogen, så må intet væsentligt i denne forandres; 2) at selv om alle præster bogstaveligt fulgte alterbogen, ville de 'gammeldags troende' ikke få trosfrihed (samvittighedsfrihed) uden sognebåndets løsning; og endelig 3) at præster af alle retninger i lige høj grad trænger til dogmatisk og liturgisk frihed for virkelig at kunne være staten til nytte.

Hvad angår det første punkt, er det afgørende indstiftelsesordene ved dåb og nadver, og navnlig det store stridspunkt, dåbsritualet. Grundtvig anfører, hvad han selv som far og præst med god samvittighed ville kunne tillade af forandringer ved dåben, nemlig den forandring, der var indført i hans eget fødeår 1783, hvor den såkaldte "*Djævla-Besværgelse*" (s. 23), dvs. djævluddrivelsen eller eksorcismen (ikke at forveksle med djævforsagelsen), var blevet fjernet fra ritualets indledning (af biskop Balle). Grundtvig mener ikke, at dette har haft betydning for dåbens virkning hos ham selv eller andre, men hvis også korstegningen forsvandt, ville han blive betænkelig, og hvis man forandrede det mindste ved selve dåbspagten eller dåben selv, ville han protestere – og henviser til forsøg i denne retning fra "de Herrer *Clausen* og deres Parti" (s. 25), der vil have djævforsagelsen ud og erstattet af noget mindre bestemt (se ovenfor afsnit 1.3).

Som argument for det andet punkt fremdrager Grundtvig konfirmationen. Konfirmationen er dåbens bekræftelse, og Grundtvig peger på det uholdbare i at lade præster, der ikke mener, at djævlen skal forsages eller betragter formularerne som tomme ord, forestå konfirmationshandlingen. Det ville give børnene en forståelse af, at modsætningen mellem ord og handling ikke er et problem. Derfor er løsningen at udvide præsternes frihed, så de af dem, der ikke tror på det gamle rituals ord, kan blive fri for dem. Det ville sognebåndets løsning sikre. Og under forudsætning af sognebåndets løsning argumenterer Grundtvig for sit tredje punkt, som består i at lovliggøre den dogmatiske og liturgiske sædvane, som regeringen det sidste halve århundrede alligevel i praksis har begunstiget, og som "vil bære velsignede Frugter for Sædeligheden, for Folke-Dannelsen, og for al Videnskabelighed" (s. 31).

2.5 Statskirken som oplysningsanstalt

Netop videnskabelighedens og den folkelige oplysning fremme er en væsentlig del af Grundtvigs forsvar for en fri statskirke. Statskirkens nytte for det borgerlige samfund handler ikke om simpel opbyggelighed, men derimod om, at en kirke, hvor der er plads til "Fæderne-Troen", vil have velgørende virkninger for staten pga. den oplysning, den vil kunne sprede i folket. Grundtvig sætter sin egen forestilling om oplysning i modsætning til den oplysning, der opstod i 1700-tallet, og som i hans øjne var overfladisk. Til den sande oplysning kan en fri statskirke bidrage uvurderligt, fordi "Fæderne-Troen" er *historisk* af natur, og det er netop historisk oplysning, der er brug for i en 'forstandstid', dvs. en tid præget af intellekt og rationalitet.

Det er her Grundtvigs pointe, at det sidste slægtleds åndelige strid inden for kirken har virket fremmende på en sådan levende historisk oplysning. Og det er ifølge ham afgørende, at striden holdes vedlige, endda "om mueligt, til Verdens Ende" (s. 62). Det

ville derfor være at modarbejde “den gavnligste og høiest stilende Oplysning, der nogensinde spirede i Christenheden” (s. 63), hvis man tvang de ‘gammeldags troende’ ud af kirken ved at binde dem til “en *Clausensk Liturgi*” (s. 62) eller, omvendt, tvang det clausenske parti til at døbe efter alterbogen. Der skal netop være plads til begge.

Grundtvig peger dernæst på de danske almueskoler som et uundværligt middel til almen folkelig oplysning, men understreger, at bibelkyndige skriftkloge og præster med lærdom og dannelse er nødvendige mellemed, hvis folkets agtelse for grundig videnskabelighed skal bevares. Afslutningsvis sammenligner han videnskabelighedens vilkår i Danmark med de tilsvarende i England og fremkommer med et ønske om en ny type læreanstalt:

Sine herlige *Collegier*, hvor Vidskabs-Mænd med gode Kaar kan opoffre hele deres Liv til de Studeringer, som huge dem, har jeg tit misundt England, og vinder Nordens Videnskabelighed engang den levende Middel-Punkt, jeg inderlig ønsker den, ved et stort *Universitet, fælles* for de *tre Nordiske Riger*, da faaer den sikkert ogsaa nogle saadanne storladne Studere-Kamre; men derfor vilde Videnskabeligheden trænge lige høit til et tusind danske Præste-Gaarde, hvis i det Hele velstuderede Indbyggere ligesaavel kan virke populært tilbage paa Universitetet som videnskabelig paa Folket! (s. 63 f.).

Dette ønske om et stort, fælles nordisk universitet forbinder forsvaret for en fri statskirke i *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet* med Grundtvigs samtidige bestræbelser på at udarbejde grundlaget for en folkelig højskole (se fx indledningen til [Det Danske Fjir-Kløver eller Danskheden partisk betragtet](#) (1836) og til [“Om Nordens videnskabelige Forening”](#) (1839)).

3 En ny fase i kirkekampen

Grundtvigs imødekommenhed i *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet* over for gamle kirkelige modstandere vakte intet gehør hos disse. H.N. Clausen havde helt andre planer for den danske statskirke og gjorde sig til talsmand for en synodalforfatning (dvs. en kirkeordning, der henlægger kirkens styrelse til et hierarkisk opbygget system af kollektive organer (synoder) bestående af såvel præster som lægfolk) som optakt til en egentlig reform. Desuden var ‘det clausenske parti’ ikke længere så indflydelsesrig en del af kirken, der i stigende grad blev domineret af biskop Mynster. Det var i høj grad Mynster, der satte en stopper for Grundtvigs reformplaner.

Hovedforskellen mellem Mynster og Grundtvig i ritualdebatten var dels Mynsters strenge fokus på, at statskirkens enhed først og fremmest burde sikres af den fælles liturgi, som kirkeritualet fastlægger, dels (og især) at han samtidig foreslog ændringer i ritualet på punkter, som Grundtvig og hans tilhængere mente var uforanderlige. Herved indtrådte kirkekampen i en ny fase, hvor striden kom til at stå mellem Mynsters og Grundtvigs meget forskellige syn på kirkens tarv. Det foreløbige resultat blev, at Mynsters linje sejrede, således da Grundtvigstøtter ved den første stænderforsamling i Roskilde i efteråret 1835 fremførte forslag om sognebåndets løsning og gentog det ved den anden stænderforsamling samme sted i efteråret 1838.

Begge gange faldt forslaget (jf. Begtrup 1936, bind 1, s. 222 og 237-241), og sognebåndets løsning indførtes først så sent som i 1855.

Man har i forskningen diskuteret om *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet* skulle være inspireret af Samuel Taylor Coleridges skrift *On the Constitution of the Church and State, According to the Idea of Each* fra 1829 (jf. Grell 1992, s. 148-152). Sikkert er det, at Grundtvig vedblev at følge med i udviklingen i England. Den højkirkelige Oxfordbevægelse inden for den anglikanske kirke, anført af John Henry Newman og Edward Pusey, der søgte at redde den engelske statskirke fra opløsning, var netop opstået, da Grundtvig skrev *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet*, og hovedformålet med hans fjerde og sidste Englandsrejse i 1843 var at søge kontakt med netop oxforderne (jf. Grell 1995).

I januar 1868 udsendtes et andet oplag af *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet* (se [tekstreddegørelsen](#)). I en kort efterskrift (dateret 1867) gør Grundtvig status og konstaterer, at statskirken i mellemtiden er blevet til folkekirken (ved Grundloven i 1849), og at den i kraft af trosfriheden og sognebåndets løsning virkelig er blevet forandret “fra et Fangebuur med mange snevre Aflukker til et folkeligt Samfund med frie Samlag [dvs. foreninger, fællesskaber]” (Grundtvig 1868, s. 55). Dog er “Frihedens fuldstændige Giennemførelse” ikke en realitet endnu. Grundtvig tænker her på de frikirker og frimenigheder, der var opstået i kølvandet på Grundlovens indførelse og dens stadfæstelse af religions- og foreningsfriheden. Grundtvigs efterskrift munder ud i en appel om, at disse menigheder får plads inden for folkekirken, hvilket blev muliggjort kort efter (maj 1868), da Valgmenighedsloven blev vedtaget. Dermed var endnu et skridt taget i retning af nutidens rummelige folkekirke, hvis fundament blev lagt i *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet*.

4 Anvendt litteratur

- Baagø, Kaj (1958) *Magister Jacob Christian Lindberg. Studier over den grundtvigske bevægelses første kampe*. København.
- [Bagger, Hans] (1688) *Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge*. København.
- Begtrup, Holger (1936) *N. F. S. Grundtvigs danske Kristendom. Historisk fremstillet, 1-2*. København.
- Cappelørn, N.J. (2008) “Kommentarer til ‘Fra Høiheden vil han drage Alle til sig’ [i *Indøvelse i Christendom*]” i *Søren Kierkegaards Skrifter*, udg. Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Anne Mette Hansen & Johnny Kondrup m.fl., 1-28, bind K12. København. (Se sks.dk).
- Coleridge, Samuel Taylor (1829) *On the Constitution of the Church and State, According to the Idea of Each*. London.
- *Dannemarkes og Norges Kirke-Ritual. Med Kongelig Allernaadigst Privileg* (1762) [1685]. København.

- *Danske Lov* (1683). København.
- *Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt* (1798). København.
- Grell, Helge (1992) *England og Grundtvig. Grundtvigs møde med England og dets betydning for hans forfatterskab*. Århus.
- Grell, Helge (1995) *Grundtvig og Oxforderne. Grundtvigs møde med Oxfordbevægelsen og dets betydning for hans forfatterskab*. Århus.
- Grundtvig, N.F.S. (1825) *Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiæ Dr. H. N. Clausen*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1826) *Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1827) "Om Religions-Frihed" i *Theologisk Maanedsskrift*, bind 8, s. 28-59 og 136-171. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1831) *Om den Clausenske Injurie-Sag*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1832a) *Om Daabs-Pagten. I Anledning af S. T. Hr. Stiftsprovst Clausens Barne-Daab og offentlige Erklæring*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1832b) *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1833) *Haandbog i Verdens-Historien. Efter de bedste Kilder. Et Forsøg. Første Deel*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1834a) *Om Sogne-Baadets Løsning og Hr. Professor Clausen*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1834b) *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1836) *Det Danske Fiir-Kløver eller Danskheden partisk betragtet*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1839) "Om Nordens videnskabelige Forening" i *Brage og Idun. Et nordisk Fjærdingsårsskrift*, 1. årgang, 1:1, s. [11]-59. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1868) *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet*, 2. oplag. København.
- Kingo, Thomas (1699) *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog. Efter Hans Kongl. Mayest. Allernaadigste befaling, af de fornemste Geistlige i Kiøbenhafn til Guds Tieniste paa Søndagene, Fæsterne, Bededagene, og til anden Gudelig brug i Kircken, udi Danmark og Norge, af Gamle*

Aanderige Sange Ordentlig indrettet og Flitteligen igiennemseet, og med mange Ny Psalmer forbedret, og iligemaader efter Kongl. befaling til Trykken befodret. Odense.

- Kolderup-Rosenvinge, J.L.A. (1838) *Samling af Forordninger, Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve, som vedkomme Geistligheden og de øvrige i Kong Christian den 5tes Danske og Norske Lous anden Bog omhandlede Gienstande, ordnede efter Lovenes Artikler ved L. Fogtmann og F. T. Hurtigkarl*, 3. udg., bind 1. København.
- Pedersen, Johannes (1956) "Om djævforsagelsen ved daaben. Jac. Chr. Lindberg mod H.G. Clausen" i *Dansk teologisk tidsskrift*, 19. årg., s. 93-114. Odense.
- Rasmussen, Jens (1999) *J.P. Mynster. Sjællands biskop 1834-1854. Kampen for en rummelig kirke. Forholdet til N.F.S. Grundtvig og Grundloven.* Odense.
- Thaning, Kaj (1963) *Menneske først –. Grundtvigs opgør med sig selv.* København.